

УДК 821.161.2-1.09 (477.87)

Наталія РЕБРИК,

канд. філол. наук, проректор
Закарпатського художнього інституту,
м. Ужгород, Україна

**МИСТЕЦТВО САМОСТВЕРДЖЕННЯ У СЛОВІ:
ВІД АНДЕГРАУНДУ ДО КЛАСИКИ.
ОЛЬВІЙСЬКИЙ ВЕРТЕП ДМИТРА КРЕМЕНЯ**

Ребрик Н. Й. Мистецтво самоствердження у слові: від андеграунду до класики. Ольвійський вертеп Дмитра Кременя. У статті робиться спроба художньо-естетичного аналізу модерної поезії Дмитра Кременя, доводиться думка, що автор у поемі «Пропала грамота» справді суперечить усталеним філософським, етичним, естетичним кодам соціуму й скеровує поетичне Слово на самовираження.

Ключові слова: Художня творчість, самовираження, поема, андеграунд, класика.

Ребрик Н. Й. Искусство самоутверждения в слове: от андеграунда к классики. Ольвийский вертеп Дмитрия Кременя. В статье осуществляется попытка художественно-эстетического анализа современной поэзии Дмитрия Кременя, доказываается мысль, что автор в поэме «Пропала грамота» действительно противоречит утвердившимся философским, этическим, эстетическим кодам социума и направляет поэтическое Слово на самовыражение.

Ключові слова: Художня творчість, самовираження, поема, андеграунд, класика.

Rebryk N. Y. Art of self-affirmation in the word: from underground to classics. Dmytriy Kremen's Olvia nativity Scene.

Background. The attempt of artistic and aesthetic analysis of Dmytriy Kremen's modern poetry has done in the article.

Objectives. The objectives of this study are to determine research of specific of artistic comprehension of ontological problems of Ukrainians in historical and philosophical poems.

Methods. The method was been applied to the research.

Results. The results of the research support the idea that few people can speak about problems of society openly. A pure poet Dmitry Kremen knew how to do it poetically-publicist well. His poetic and philosophical vision of «Lost Letter» was the first collection of Uzhgorod selfpublishing, which strangely, and thanks to Nicholas Matoli, preserved at the publishing house «Grazhda» (1970, author's decorating).

Conclusions. We conclude the author of the poem «Lost Letter» really contradicted established philosophical, ethical, aesthetic codes of society and directs the poetic Word to the self-expression.

Keywords. Artistic creation, self-expression, poem, underground, the classics.

© Ребрик Н. Й., 2014

*Уперто повертатися додому
І Україну по зірках шукать.
Горить над нею різдвяна зізда,
Одна на всіх
Спасенна
Третя
Зірка...*

Ю. Ряст

Так трудно повертатися додому...

Постановка проблеми. Сьогодні часто доводиться чути про незрозумілість чи ускладненість сучасної української поезії. Це стосується і творчості Дмитра Кременя. Його духовний досвід включає безмежжя власної та зарубіжної культури; у його історіософських видіннях проглядається і українська поезія бароко, і модерне європейське письмо, це і геній Тараса Шевченка, і мистецтво Еллади й Ольвії, це і живопис та класична музика Європи, і творчі пошуки сучасних молодих постмодерністів з їхніми епатуючими образами й незалежністю, і постійна присутність у тканині його поетичного рядка вічних біблійних ремінісценцій... Дмитро Кремень, прямуючи від андеграунду до класики і навпаки, постійно самостверджується у слові. Спробуємо переконатись, що робить це він мистецьки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературна творчість Дмитра Кременя є предметом дослідження науковців І. Дзюби, Ю. Коваліва, В. Базилевського, Л. Старовойт, В. Бойченка, Є. Барана, В. Коротича, В. Шуляра, А. Малярова, І. Берези, Т. Кременя та ін. Кожен із науковців – чи то у монографії, чи в передмові до чергової збірки, або в рецензії чи газетній статті – знаходив свій інтерес у слові поета, відзначав різні грані його звучання.

Метою нашої статті є дослідження специфіки художнього осмислення онтологічних проблем українства в історіософських поемах, зокрема у поемі «Пропала грамота», Дмитра Кременя. На основі художньо-естетичного аналізу його модерної поезії довести, що автор у поемі «Пропала грамота» суперечить усталеним філософським, етичним, естетичним кодам соціуму й скеровує поетичне Слово на самовираження.

Виклад основного матеріалу. Яке українське справжнє серце не полонило священне вертепне дійство: «дивне світло б'є ув очі», «ангели співають», «пастушки з ягнятком перед тим дитятком на колінця припадають», «три Царіє поклони дають...» Розкривається душа – наповнюється Світлістю, Любов'ю, Надією... Щороку, як вперше, вслухаєшся у такі знайомі з дитинства слова про народження Ісуса, очікуєш волхвів з дарами немовляті, ненавидиш злого царя Ірода, і нарешті – восхваляєш разом з колядниками торжество Правди: «Слава во Вишніх Богу, і на землі мир...», а коли дивовижні події у вертепі переносяться на перший поверх, щиро смієшся з Вівчарями, Дідом і Чортом з того нашого таки «українськи-ментального» життя, буває, що й червонієш від сороміцьких словесних пасажів Смолавої Баби чи Циганки, та все ж віриш, що «де коза рогом, там жито стогом», що в Новому році буде й пшениця, й усяка пашниця, що когут нестиме яйця, а бик даватиме молоко...

Корнелія Коляджин. Ілюстрація до книги Дмитра Кременя «Мовчання волхвів»

Віриш...

Бо така українська душа...

А ще коли на столі кутя і гора фанок...

Та коли та українська душа опиниться на Різдво десь на початку Арбата в Москві чи на Карловому мості в Празі і здалеку зачує коляду, то на крилах нестиметься назустріч, щоб стривоженим серцем торкнутися рідного (хіба хтось інший, крім українців, так колядує!), притулитися до свого не те що оком і вухом, а всім єством і в німому зачудуванні, сором'ячись (бо, знову ж таки, хіба ті «копійки» можуть бути еквівалентом!), вичистити кишені, щоб хоч трохи віддячити колядникам, пустити сльозу і потиснути їм руки, бельочучи щось про Україну, Ужгород і крачун-керечун...

Сьогодні все рідше «з вертепом ходять козаки по Україні» (Зореслав)... У карпатських селах ще збереглись перебиранці і ліплення звізди, а по «зрусифікованих містах» найчастіше на новорічно-різдвяних шоу-конкурсах тільки й побачиш коляду, та й то – її концертний варіант... Цьогоріч, скажімо, до нашої хати прийшло двоє (!) колядників-циганчат і один вертеп – ПЛАСТовий, а ще років десять тому дітей було – як на небі зірочок.

Автентика пропадає, вироджується, як, врешті, й Україна...

А світ – вертеп.

Кажу я з гіркотою: цей світ – вертеп. І, мабуть, щонайважче – у ньому залишаться собою, від перших днів своїх і до останніх не бути ні актором, ні суфлером,

*ні лялькою на пальчиках облудних,
а лиш собою кожної години,
а лиш собою кожної хвилини,
з лицем одвертим твердо йти на кін... –*

писав у далекому 1968 році Грицько Чубай [1: 72]. Ова! Минув «застій» і «перестройка», прийшла «незалежність» і вже забулися «помаранчі», а світ, виявляється, такий самий вертеп:

*А десь у вертепі, а десь у вертепній країні
Картонні пророки, месії й під зорями свині, –
Вони календарні, дарма, що такі вже примарні.
Лише у вертепі, секс-шинку ці відьмочки гарні,
А сили земні, як і сили оті потойбічні,
У цьому вертепі персони такі символічні.
Усе проміняють – Вітчизну, родину і жінку,
За трон із касетою, чарку в парламентській шинку.
Восходять на сцену поміщики, дами, гусари,
Вертепний народе, такі народив ти почвари,
Країно-вертепе, я довго вертався до тебе.
Пропала поема? А ти возродився, вертепе!
[2: 584].*

Такою постає нинішня Україна зі сторінок «Пропалої поеми» Дмитра Кременя – «гостро-сучасного поета з оригінальним, критично-філософським баченням світу, який уявляється йому [себто, світ] як в часових візіях від Адама та від Христа – через ольвійські й скіфські та козацько-барокові епохи – до соловецьких черепів та новітніх комсомольців-нуровишів» [3], поета високої проби, що пише в стилі поетичної публіцистики, «чий оголений нерв... вібрує й корчиться під дією електрострумів існування» [4: 5]. Цей «сучий світ сукревиці і сечі» (І. Ребрик) дістає багатьох. Але мало хто про це говорить відверто-поетично-публіцистично. А чистий лірик Дмитро Кремень вмів робити це добре.

Його поетично-філософська візія «Пропала грамота» бере свій початок з «Тану блукаючого вогню» – першої самвидавної ужгородської збірки, яка дивним чином, а саме завдяки Миколі Матолі, збереглася у видавництві «Гражда» (1970-і роки, художнє оформлення авторське). Образ-символ блукаючого вогню, створений Дмитром Кременем, упевнено трактуємо в дискурсі впізнавано-класичному: це – як Прометей у Шевченка, Вічний Революціонер – у Франка, Досвітні Вогні – у Лесі Українки, Сонячні Кларнети – у Тичини, Літаюча Голова – у Неборака... Підкупає «активно ренесансна одушевленість життя» автора, якому було десь років двадцять-двадцять два у часі написання поеми, і така ж «активно ренесансна одушевленість життя» його ліричного героя («І коли не посмію назватись, / ні впізнати у нім рідню, / я повішусь на жовтій краватці / блукаючого вогню...»), вражає духово-формоваті близькість до «Золотого гомону»: така ж драматична феєрія, напружена синестезія почуттів, у манері письма символізм щасливо переплітається з елементами авангардизму, імпресіонізму, імажинізму, неоромантизму, неореалізму, необароко, тобто органічне поєднання «кольорового слуху» і «слухового кольору», «мальовничої музичності» і «музичної мальовни-

чості» (у Тичини: золотий гомін дзвонів Лаври і Софії, Бог засіває небесні лани зернами кришталевої музики, голуби-молитви розцвітають акордами у недосяжній високості повнозвучного храму, «і всі сміються, як вино: і всі співають, як вино»; у Кременя: «всенощний тан блукаючого вогню», у скаженому, гармонізованому хаосі віку міністри, поети, актори, фізики грають тріумфальний марш відлітаючим вогням, а валторни, гобої і скрипки п'ють огненний нектар алкогольного небесного концерту, від якого «співаються зорі й мурахи співаються так важко що їм і пісні не співаються», бо ж «червоне сяйво в синім небі блідло немов на небо хтось пролляв вино»); така ж дивовижна тяглість історичних епох (у Тичини: «Човни золотії Із сивої-сивої Давнини причалують» з Андрієм Первозванним, який благословляє революційний Київ; у Кременя: «300 000 літ до мамутів», «по тисячі літ за мамутами», «липи на еспланадах кав'ярень», а над усім «архангельська труба Армстронга»); обоє створюють архетипальний образ вогню: всеперемагаючий «невгасимий Огонь Прекрасний, Одвічний Дух» – це у Тичини, «безсмертний блукаючий білий вогонь... і символ віри» – у Кременя; як наслідок вироблення власного мистецького літературного стилю, названого у Тичини «кларнетизмом», а у Кременя можемо означити «гобоїзм»: з одного боку апофеозом звучать над усім Сонячні Кларнети – панмузична стихія, що приборкує хаос; а з другого – далекий голос гобоя, що перемагає хаос; навіть творення авторських неологізмів (у Тичини: чорнокрилля, акордитись, самодзвонний, яблуневоцвітний і под.; у Кременя: аеровіра, циклотронний, збезуміти, процокатись, змавлений і т. д.). Про перегук творчості двох поетів побіжно зауважує і Володимир Базилевський у передмові до «Замурованої музики», відзначаючи неабиякий талант Дмитра Кременя «обертати політичну публіцистику на поезію» [4: 5].

Цей Кременів Блукаючий Вогонь як Франків «Дух, що тіло рве до бою...» Він за «300 000 літ до мамутів» родився, а розповився в час «неону-синхрофазотрону» й «інтерпретації ультрацивілізованої казки», коли цивілізація називала вогонь своїм двійником, що час від часу зникав, потім знову з'являвся, відлітав від землі до хмар, та вже ніколи не міг бути знищеним...

Якось на емоційному рівні відчуваємо, чи то пак, між рядками прочитуємо шанобливе ставлення до вогню як до посла Неба на Землю, він – вогонь – святий, очисний, всеперемагаючий, благодійний, хоч і блукаючий... Унікальність Кременевої поезії у тому, що, читаючи твір, кожен віднайде для себе своє розуміння вогню, знайде власне пояснення всьому, що відбувається у творі, мало того, читаючи вдруге і втретє, і вдесяте, кожного разу буде нове сприйняття, виринуть нові смисли, проявляться несподівані образи (майже за Р. Бартом: «Ми ніколи не повинні притлумлювати в собі жадобу тексту; текст повинен приносити задоволення – це наш закон, про який не варто забувати ні за яких обставин», «Текст нескінченно відкритий в безкі-

нечність: жоден читач, жоден суб'єкт, жодна наука не здатні зупинити рухливість тексту») [5: 481].

З творчого звіту Дмитра Кременя на засіданні літстудії ім. Ю. Гойди (протокол від 18 листопада 1974 року – сорок років тому!) відомо, що автор на той час мав чотири поетичні симфонії: «Сад», «Параноїчна зона "А"», «Тан блукаючого вогню» та «Коні Адамові», а «вибираючись із багна модернізму, написав актуальну поему "Меморандум Герштейна"» [6: 32]. Молодому амбітному поету закидали «надмірне захоплення буржуазними формалістичними течіями у літературі», а якщо просто: то примушували писати зрозуміло, тобто у дусі літератури соцреалізму. 48 чоловік присутніх на творчому звіті, серед них викладачі-науковці. Кремень тримався достойно, демонстрував зразки неабиякого інтелекту, відстоював право на альтернативну літературу, визнав свою відрубність від студентського колективу – колись читав свої твори друзям, тепер читає сам собі (сприймається, скорше, як такий собі жест у стилі Хвильового), спробував переконати «чорний трибунал», що надалі він буде займатися виключно поезією, а не модернізмом... З того часу маємо спогади Петра Скунця (старшого товариша по перу, друга, врешті наставника): «У нас на Закарпатті в 70-і роки, коли вже впокориться Драчів талант, з'явиться ні на кого не схожий Дмитро Кремень. Каюся, коли він мені показав одну із своїх поем і пожалівся, що її не друкують, я необачно пожартував: "А навіщо друкувати, це ж написано для духів, а духи читати не вміють". І тут же пошкодував: по очах поета побачив, що він не сприйняв мої слова за жарт. Пізніше я так і не знайшов тієї поеми у книжках Дмитра Кременя, але вона була неодмінним етапом на дорозі до творчої зрілості, як отроцтво, юність на шляху до зрілості життєвої...» [7: 4].

Слід зауважити, що «Тан блукаючого вогню» не стоїть самотньо в тому часі у літературі Закарпаття. Подібний самвидав має Микола Матола – «Спалах на сцені» (Ужгород, 1974; художнє оформлення теж авторське). Той же «хаос пізнання йде через цвинтар, де підгнили старенькі хрести», і вогонь як протиставлення темряві-страху. Елементи подібного знаходимо у Петра Скунця у творах «Малоруське», «Реквієм», «Приборкувач вогню», «Вікно у ніч», пізнішій дещо «Землі химер» та ін. Очевидно, ідейно-художній мистецький заміс андеграундних закарпатських шістдесятників-сімдесятників Фелікса Кривіна, Петра Скунця, Павла Бездіра, Лізи Кремницької, Ечі-Ференца Семана, Дионізія-Миколи Матоли і, врешті, Дмитра Кременя був добрий. Адже згодом Василь Горват напише «Сльозу барабана» і «Полювання на сина», Іван Ребрик – «Злам», з'явиться екзотичний Петро Мідянка, а нині модерні речі пишуть Наталя Довганич, Олеся Ребрик, Лесь Белей, Кароліна Бундаш...

І саме з такого полум'я вихоплена «Пропаля ема». Тут – уся географія й історія України – «вічний люфт і небесний етер», з її відчайдушністю і зрадами, з її героїзмом і помстами, з невимовними втратами і небувалими досягненнями, з кривави-

ми поразками і недовготривалими перемогами: від потурченої-побусурманеної Насті Лісовської і походу новгород-сіверського князя Ігоря на половців, через швидкі козацькі чайки, визвольну війну Богдана Хмельницького, революції й голодомор, проголошення незалежності і розпачу від безголов'я влади до сучасної «безкордонної транзитної республіки», яку після великого національного піднесення розпродують і плюндрують, співаючи гімни українському кориту.

«Пропала поема» Дмитра Кременя настроєм достоту нагадує «Землю химер» і «Вічну Катерину» Петра Скунця. Ця щемно-ностальгійно-самозречена забава найдорожчими образами-почуттями у безконечному вертепному дійстві є не лише своєрідною опірністю душі лукавій долі:

*Так зі мною доля ця лукавила,
Душу мою змучила і кров...
Ти – мій храм, собор Петра і Павла.
Загашу свічу. І це – любов [2: 326], –*

тут можна відчитати далекий спомин про часи, коли писалися перші строфи «Пропалої поеми», тут можна вздріти стомлені очі боготворених у потойбіччі Петра Скунця і Павла Бездіра. Хльосткі порухунки з добою, з собою, з цим вертепним світом – це і за них: і за Петра, і за Павла:

*І коли на Майдані свободи
Ми свободу здобули самі,
Нас обрали народом народи,
А цього ми зреклися самі.
Все розтало. Прийшли вуркагани.
Ми в країні самі не свої.
Скіфські, царські, високі кургани
З молотка вже пішли на паї.
Ні, не кров'ю наповнена чаша,
Тут свободи червоне вино...
А земля попід нами не наша,
І вже іншої нам не дано.
Отаке українське кіно... [2: 611]*

Висновки. Воно інакше в цьому світі й не буває. Лише нескінченне повертання-відшукування «шляхами й обніжками» в цій «вертепній країні і хаті» чи пропалої поеми, чи вифлеємської зірки, чи золотого руна, чи осердя світу – любові цієї жінки, що чеше волосся при нічному вікні, Марії. Класик не покидає андеграунд. Лише:

*Попід серце давня пісня горнеться,
Віриться, що ми іще живі... [2: 616].*

Корнелія Коляджин. Ілюстрація до книги Дмитра Кременя «Мовчання волхвів»

ЛІТЕРАТУРА

1. Чубай Грицько. П'ятикнижжя. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2013. – 256 с.
2. Кремень Дмитро. Мовчання волхвів. – Ужгород: Гражда, 2014. – 896 с.
3. Бойченко Валерій. Бенефіс на Голготі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://maysterni.com/publication.php?id=8480>
4. Базилевський Володимир. Мінерал поезії // Кремень Д. Д. Замурована музика: лірика, симфонії, поеми; перд. В. Базилевського. – К.: Ярославів Вал, 2011. – 368 с.
5. Барт Ролан. Текстуальний аналіз «Вальдемара» Е. По // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття / За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2001. – С.479-521.
6. Протокол засідання літстудії УЖДУ ім. Ю. Гойди від 18 листопада 1974 року // Екзиль. – Ужгород: Гражда, 2007. – № 3. – С. 32-33.
7. Скунець Петро. ...і прийдемо туди, звідки прийшли... // Екзиль. – Ужгород: Гражда, 2007. – № 2. – С. 4-5.